

CİLT 2

YAZ 1415/1994

SAYI 2

**İSLÂMÎ
SOSYAL
BİLİMLER
DERGİSİ**

inkılâb

İhmâl Edilen Sünnet: *Sünnetullah* (Allah'ın Sünneti)*

Rosalind W. Gwynne**

Bu yazı, sünnet hakkında halen devam etmekte olan tartışmalara bir katkıda bulunmak amacıyla hazırlanmıştır. Sünnet ile ilgili metinler üzerinde incelemeler yapan ilim adamlarına, bu kelimeyi içeren metinleri yorumlarken Peygamber'in ve bölgenin sünneti ile Sahabe'nin ve ilk cemaatin sünneti arasında bir seçim yapmak mecburiyetinde olmadıklarını göstermeyi ümit etmekteyim. Büyük bir ihtimalle sözü edilen sünnet Kur'ân'da adı geçen sünnet, yani Allah'ın sünneti olabilir.

Sünnetin bazı özelliklerini hatırlamakta yarar vardır:¹ a) Yetkili bir kişi (imam) tarafından kasdî olarak yerleştirilmiştir. b) Yerine getirilmesi ve değiştirilmemesi gerekir. c) Sünneti yerleştiren imam, onu yerine getirenlerin amellerinden sorumludur.

Sünnet ile ilgili araştırmaların çoğunda gözardı edilen gerçek, sünnetin aynı zamanda Kur'ânî bir kavram olmasıdır. Meselâ Joseph Schacht, 1963'de yayın-

---

* Rosalind W. Gwynne, "The Neglected Sunnah: Sunnat Allâh (The Sunnah of God)," *AJIS*, Vol: 10, No. 4 (Winter 1993), ss. 455-463.

** Rosalind W. Gwynne, Knoxville, Tennessee Üniversitesi'nin dinî araştırmalar bölümünde doçenttir. Bu metnin bir kopyası Amerikan Şarkiyat Cemiyeti'nin, 19 Nisan 1993'de Chapel Hill, North Carolina'da yapılan 203. toplantısında sunulmuştur. Diğer bir kopyası da, Kur'ân'daki delilleri inceleyen kitap uzunluğundaki çalışmanın bir bölümünü oluşturacaktır.

(1) Bravmann (1972), ss. 123-98 ve Morony (1984), s. 434'de bu kavram hakkında iki faydalı açıklama bulunabilir.

lanan, Peygamber'in sünnetinin Kur'ân'ı tam olarak takip etmek olduğunu ifade ettiği makalesinde bile herhangi bir Kur'ân âyetine yer vermez.² Bravmann'ın, *medat sünnetu'l-evvelîn* ifadesiyle ilgili incelemesinin sonunda Enfâl sûresinin 38. âyetinden bahseddiği kendinin zikrettiği tek Kur'ân âyeti örneğidir; diğerleri İmâm Şâfi'î, İbni Hişâm ve Beydâvî'den nakledilmiştir.³ Ne Mustafa es-Siba'î⁴ ne de Muhammed el-Hafîb⁵ Allah'ın sünnetinden bahsetmemişlerdir.

Allah'ın kendi sünneti mutlak, değişmeyen ve takip edilmesi gereken bir sünnettir. Ama bundan daha da önemlisi Allah'ın sünnetinin, Kendisi'nin de yaptığı Kendisi için öngördüğü işler olmasıdır. İnsanlar, Allah'ın kaçınılmaz olarak belli şeyleri yapacağını, çünkü aynı şeyleri geçmişte de yaptığını bilirler. Bunlar evrensel ve değişmeyen kurallar oldukları için mantıkî açıklamalara temel sağlayabilirler. Modern hukuk mantığının bir dalı olan kural esaslı muhakeme, taraflar dilin kuralları gibi belli kurallar üzerinde anlaşmadıkça bir iletişim -mecazî anlamda değil somut anlamda- mümkün olamayacağı için, yukarıda sözü edilen türde bir muhakemenin diğer bütün muhakeme şekillerinden üstün olduğunu iddia eder.⁶

Allah bir *imâm* olarak adlandırılmayabilir ama bir kitaba *imâm* denilebilir. Yâsîn sûresinin 12. âyetinde bir kişinin amel defterine *imâm* denmiştir; Hz. Musa'nın kitabı ve bu kitapla gönderilen rahmete iki defa *imâm* denmiştir (Hûd sûresi [11]: 17 ve Ahkâf sûresi [46]: 12). Sıffîn (Savaşının) tahkîm belgesinde, Kur'ân'ın bir *imâm* olarak görülmesi gerektiğini söylemektedir (Hamidullah, t.y.). Hasan ibn Muhammed ibn Hanefiye (75/694-5) şöyle demektedir: "Kur'ân bizim imamımızdır" (van Ess, 1974). İbn Kuteybe de, Ümeyye halifesi Süleyman ibn Abdülmâlik'in, müminleri Kur'ân'ı bir *imâm* olarak kabul etmeye çağıran bir hutbesinden bahsetmiştir ('Uyûnü'l-Ahbâr, 1964).

Kur'ân Âyetleri

Kur'ân'da "sünnet" kelimesi ondört defa, ayrıca iki defa da çoğul olarak geçer. Bunlardan sekizi *sünnetullâh* ifadesi şeklindedir ve bir defa da Allah konuşurken *sünnetinâ* olarak geçer. Dört kere *sünnetu'l-evvelîn* (ataların sünneti) ve

- (2) Sözü edilenler yazarın, *Origins of Muhammadan Jurisprudence, An Introduction to Islamic Law* ve "Sur l'expression Sunna du Prophète" adlı eserleridir.
- (3) Sıraya göre: *Kitâbu'l-Umm* (Bulâk ed.) ii, 2'de s. 135, dipnot 2, ve s. 121, 8 (*Sünnetullah*); Sîretu Rasûlillâh (Wüstenfeld ed.)'da ss. 143-44, 595 (Âl-i İmrân [3]: 131/7); *Tefsîr* (Fleiser ed.) i, 176, 16'da s. 144. Bravmann'ın iktibası, Enfâl [8]: 38/39'dan ss. 147-48'de söz eder.
- (4) Bkz., *es-Sünne ve Mekânetuha fî't-Teşrî'i'l-İslâmî*.
- (5) Bkz., *es-Sünneh kable't-Tedvîn*.
- (6) Bkz., Gotlieb (1968), özellikle ss. 1-49.

bir kere de önceki peygamberlerin adlarına ilave edilmiş olarak geçer. İki kere geçen çoğulu olan *sünen* kelimesi ise yok olmuş kavimlerle ilgilidir.

Âl-i İmrân sûresinin 137. âyeti faizi yasaklayan, Allah'a ve Peygamber'e itaati emreden, bir çok iyi huyu öven ve insanları, günahlarından dolayı Allah'ın bağışlayıcılığını aramaya davet eden bir bölümden sonra gelir: "Sizden önce de (Allah'ın *kanunlaştırdığı*) nice *olaylar* gelip-geçti. Yeryüzünde dolaşın da yalanlayıcıların sonunun nasıl olduğunu görün." [S. Ateş].* Bu âyeti, bunun bütün insanlara bir beyan (açık delil) ve inananlara bir öğüt olduğunu söyleyen diğer bir âyet takip etmektedir.

Meşrû evliliği anlatan bir bölümden sonra Nisâ sûresinin 26. âyeti gelmektedir: "Allah, size (helâl ve haram olanı) açıklamak ve sizi, sizden öncekilerin sünnetlerine (yollarına) iletmek ve sizin günahlarınızı bağışlamak istiyor." Bunu hırs ve gururun değişik şekillerinden kaçınılmasıyla ilgili bir bölüm takip etmektedir.

Kâfirlerin davranışlarının, Allah'ın onlar hakkındaki planının ve Peygamber'in onlara nasıl davranması gerektiğinin anlatıldığı Enfâl sûresinin 38. âyetinde şöyle denilmektedir: "İnkâr edenlere söyle: Eğer vazgeçerlerse, geçmişteki (günahları) kendilerine bağışlanır; yok yine (eski hallerine) dönerlerse, öncekilerin (başlarına gelen Allah) kanunu (*sünnet*) geçmiştir (bunların da başına gelecektir. Onu beklesinler)."

Hicr sûresinin 13. âyeti, eski kavimlerin peygamberlerini inkâr edişlerini anlatan kendinden önceki âyetlere bağlıdır: "Kendilerinden öncekilerin âdeti (inkârları yüzünden, Allah'ın onları mahvetmesi kanunu-*sünneti*) geçtiği hâlde, yine de ona inanmazlar." Bunu kâfirlerin, kendilerine cennetten bir kapı açılabilir bile iman etmeyeceklerini anlatan bir yorum takip etmektedir.

İsrâ sûresinin 77. âyeti yine Peygamber'e karşı çıkan Mekkeliler'e hitab etmektedir: "Bu, senden önce gönderdiğimiz rasûllerimizin bir sünnetidir. Sünnetimizde bir değişiklik bulamazsın." Bundan sonraki âyet Peygamber'e namazlarını düzenli olarak kılmasını öğütlemektedir.

Kehf sûresinin 55. âyeti Kıyamet Günü'nü, günahkârların ateşi ilk gördükle-

(*) Bu âyetteki sünnet'ler tâbiri şu şekilde çeviriye konu olmuştur [Yayıncı]:

"Sizden önce *neler* gelip geçmiştir." (D.İ.B.).

"Sizden önce nice (milletler hakkında) *ilâhî kanunlar* gelip geçmiştir." (T.D.Y.).

"Sizden önce de Allah'ın nice *kanunları* gelip geçmiştir." (Çağ Yayınları).

"Sizden önce nice *medeniyetler* ve gelenekler geçti." (B. Sağlam).

"Sizden evvel *kanun* olmuş bir takım vakalar geçti." (Elmalı).

"Sizden evvel bir takım *ümmetler* gelip geçti." (Nûrübeyân).

ri zamanki hallerini ve Kur'ân'da herşeyin açıklandığı gerçeğine rağmen insanların en münakaşacı yaratıklar olduklarını anlatan bir bölümün arkasından gelir: "Kendilerine hidâyet geldiği zaman insanları inanmaktan ve Rablerinden bağışlanma dilemelerinden alıkoyan şey, ancak evvelkilerin sünnetinin kendilerine gelmesi ya da azabın onları karşılarcasına kendilerine gelmesini beklemeleridir."

Ahzâb sûresinin 38. âyeti Peygamber'in Zeyneb binti Cahş ile evliliğini meşrulaştıran âyetin hemen arkasından gelir. 36. âyet bir konu hakkında Allah ve Peygamber'i tarafından karar verildiğinde artık müminlerin seçme hakları olmadığını söyler, 37. âyet Peygamber'in evliliğini yürürlüğe koyar ve 38. âyet şöyle der: "Allah'ın kendisine farz kıldığı birşeyi yerine getirmede Peygamber üzerine hiçbir güçlük yoktur. Bu, daha önce gelip-geçen ümmetlerde de olan Allah'ın sünnetidir. Allah'ın emri takdir edilmiş bir kaderdir."

Aynı sûrenin 62. âyeti, münafıkların Medine'de kıskırtıcılık yapmalarını ve cezalandırılmalarını anlatan bir bölümden sonra gelir: "Bu daha önceden gelip-geçenler hakkında uygulanan Allah'ın sünnetidir. Allah'ın sünnetinde kesin olarak bir değişiklik bulamazsın."

Fâtır sûresinin 43. âyeti Allah'ın kudretini ve O'na ortak koşulanların hepsinin güçsüzlüğünü anlatan bir bölümden sonra gelir. Kureyşliler kendilerine bir uyarıcı gelecek olursa onu takip edeceklerine dair Allah'a olanca güçleriyle yemin ettikleri halde sonradan yeminlerini bozdular. 43. âyetin bir kısmında şöyle denilir: "Oysa hileli düzen, kendi sahibinden başkasını sarıp kuşatmaz. Artık onlar öncekilerin sünnetinden başkasını mı gözlemektelerdir? Sen, Allah'ın sünnetinde kesinlikle bir değişiklik bulamazsın ve sen, Allah'ın sünnetinde kesinlikle bir dönüşüm de bulamazsın." Sonra 44. ayette: "Yeryüzünde gezip dolaşmıyorlar mı ki, böylelikle kendilerinden öncekilerin nasıl bir sona uğradıklarını görsünler..." denilerek ve iknâ edici bir deille uyarı kuvvetlendiriliyor. Bu, yeryüzünde gezip dolaşma hakkındaki onbir âyetin üçü (Âl-i İmrân [3]: 137, Fâtır [35]:43 ve Mü'min [40]: 82) sünnet ile ilgili bölümlerin içerisinde ya da bitişğinde yer almaktadır.

Mu'tezile mezhebinin takipçileri, azabı gördükten sonra gelen imanın kişiye bir fayda sağlamayacağını, çünkü bu imanın çok geç ve mecburiyetten dolayı geldiğini, anlatan Mü'min sûresinin 84. ve 85. âyetlerini iyi bilirler. 82. âyet zaten kişiyi yeryüzünde gezip dolaşmaya ve kendisinden öncekilerin âkibetini görmeye davet etmiştir; sonra 85. âyet şöyle der: "Bu, Allah'ın kulları arasında sürüp gitmekte olan sünnetidir. İşte kâfirler burada hüsrana uğramışlardır."

Fetih sûresinin 28. âyeti, Allah'ın geçmişteki ve gelecekteki işaretlerini, Peygamber'i korumasını ve ona karşı olanların kesinlikle kaybedeceklerini anla-

tan bir bölümden sonra gelir: “Bu, Allah'ın öteden beri sürüp gitmekte olan sünnetidir. Sen Allah'ın sünnetinde kesinlikle hiç bir değişiklik bulamazsın.”

Tefsirler

Sünnet geçmişin mirasıdır. Kur'ân'daki sünnet âyetlerinin hiçbiri de, reddedilen peygamberlerin ve eski kavimlerin anlatıldığı bölümlerden sonra gelmediği halde müfessirlerin çoğu bu âyetleri yok olmuş kavimlerle ilgili olarak çevirmektedirler. Fakat bu araştırmanın amacı, tefsir konuları hakkında detaylara girmek değildir.

Tefsir ne şekilde yapılırsa yapılsın, sünnet konusunun en çok açıklandığı âyet Âl-i İmrân sûresinin 137. âyetidir. Çünkü bu, sünnetle ilgili ilk âyettir ve bu âyet, yeryüzünde gezip dolaşma tarzında olduğu için yok olmuş kavimlerin akibetinden fazlaca bahsetmektedir Sünen kelimesi, imansızların cezalandırılması ('*azâb*)⁷; tevbe edenin mükâfatlandırılması (*sevâb*) ve etmeyenin cezalandırılması⁸; alâmetler (*a'lâm*: her zaman kendine özgü olan Ebu Übeyde'nin⁹ yorumu); milletler (*ümem*); ibret verici cezalandırmalar (*mesulât sîra bihâ fihim*)¹⁰; *ehl-i sünen*'in kısaltılmışı¹¹ ve inananlarla inanmayanların iyi ve kötü hakkında değişen (*tedavül*) fikirleri olarak çok çeşitli şekillerde tefsir edilmiştir.¹² Taberî sünnet'i, bir imam tarafından yerleştirilmiş, uyulması gereken misal olarak tarif eder. Taberî sünnetin esas anlamının “belli bir yönde devam etmek” (*el-istimrâr fî cihe*) olduğunu söyler ve bu düşüncesini kuvvetlendirmek için, geçmişte her ümmetin bir sünnete ve minhâca (yol, tarz) sahip olduğunu “eğer bunları takip ederlerse Allah'ın onlardan hoşnut kaldığını” belirten Kelbî'den bahseder. Bu *yol* ifadesinin Kur'ân'da ne kadar çok yer aldığını şöyle bir hatırlayalım: *sebil* (166 defa ayrıca 10 defa çoğul olarak); *sırât* (45 defa); *sünnet* (14 defa, ayrıca 2 defa çoğul olarak); *şeriâ* (Ahkâf sûresi 18. âyette 1 defa); *tarîk* (4 defa); *tarîka* (3 defa, ayrıca 2 defa çoğul olarak) ve *minhâc* (1 defa *sir'a* ile birleşmiş olarak). Birçok misalden sadece birinden bahsedecek olursak tıpkı Zuhurif sûresi 43: 8: “Biz de kuvvet bakımından onlardan daha üstün olan toplumları yıkıma uğrattık. Öncekilerin örneği geçti” (8: 38'de yer alan *medâ*

(7) Taberî (1388/1968), I, s. 99.

(8) Fîrûzâbâdî (1382/1962) İbni 'Abbâs'dan nakleder. Buradaki kaynağın çoğu sahtedir ama bu bölüm diğerlerinden daha az şüphelidir.

(9) Sezgin (1955), I, s. 103.

(10) Taberî (1388/1968), IV, s. 99.

(11) Taberî (H 1333), I, s. 507.

(12) Suyûtî (1970), II, s. 78.

sünnetu'l-evvelîn yerine *meda meselu'l-evvelîn*) ve benzer âyetler gibi bütün bunlar sünnet konusunda muhtemel kaynaklardır.

Kur'ân'ın evlilikle ilgili bölümlerinde geçen iki âyetin tefsirinde sünnetle eşanlamlı daha birçok kelime yer almaktadır. Nisâ sûresinin 26. âyeti, eski kavimlerin adeti olan yakın akraba evliliklerinden bahsetmektedir (Taberî, İbni 'Abbâs, Suyûtî) ve bu sebeple biraz hukukî bir dil ortaya çıkmaktadır: *şerâ'î tahrîm* (İbni Süleyman ,1969), *subul* (Ebû Ubeyde); fakat bazıları *sünen* kelimesinin bu evlilik adetleri için kullanıldığını bazıları ise Allah'ın bu âdetleri lanetlemesinin kastedildiğini söylemektedirler. O zaman âyetin tefsiri, "Allah, size açıklayarak anlatmak, size sizden öncekilerin sünnetlerini lanetlediğini iletmek ve tevbelerinizi kabul etmek ister" şeklinde, Peygamber'in Zeyneb binti Cahş ile evliliğine değinen âyet (Ahzâb [33]: 38) gibi olacaktır. Bu tefsir Taberî'nin bu âyeti Allah'ın, önceki Peygamberlere, özellikle de Hz. Davud ve Süleyman'a, hususi evlilik imtiyazları verme yolu (*tarîka* ve *şerî'a*) ile kıyaslamasından ortaya çıkmıştır. Suyûtî, İbni Sa'd'ın, peygamberlerin kiminle isterlerse evlenebileceklerinin Allah'ın *farîzası* -diğer bir eşanlamlı kelime- olduğunu söylediğini belirtmiştir.

Yok olmuş kavimler bahsinin bir kısmı, peygamberleri inkâr edenlerin davranışlarının ve Allah'ın onları terketmesinin anlatıldığı bölümlerde geçer. Enfâl sûresinin 38. âyetinin Bedir Savaşı hakkında olduğu söylenir, bu sebeple âyette geçen *sünnetu'l-evvelîn* ile hem Kureyşliler hem de daha önceki kavimler kastedilmektedir. Taberîye göre, Âl-İ İmrân [3]: 137 Uhud Savaşı için bir tesellidir. Hicr [15]: 13'de, *sünnetu'l-evvelîn*, *sîrâtu'l-evvelîn* anlamındadır (İbni Abbas) ya da *vekâi'u'l-llâh fî men halâ mine'l-umem* (Allah geçip giden kavimlere göre karar verir- Suyûtî) demektir -iki eşanlamlı kelime daha. İsrâ [17]:77'nin, Mekkeliler'in Peygamber'i inkârı (Taberî) ve Ahzâb [33]: 62'nin Medine'deki münafıklar'ın (İbni Abbas) hareketleri hakkında olduğu söylenmektedir. Yok olmuş kavimlerin âkibetleriyle ilgili âyetlerin, Müslüman kumandanların akıllarına takılmış olduğu görülmektedir. 17/637'deki Kadisiye Savaşı'ndan sonra Sa'd İbni Ebî Vakkâs Hz. Ömer'e şunları yazmıştır: "Uzun bir savaş ve şiddetli bir karmaşadan sonra, Allah İranlılar'a karşı bize bir zafer sağlamış ve onlara kendilerinden önceki dindaşlarının *sünen*'ini başışlamıştır." (Hamidullah, t.y.)

Sünnetullâh kavramının ilginç bir kullanımı sünnet âyetlerinin tefsirinde değil de Kâbil'in günahının anlatıldığı bölümde bulunmaktadır. Kâbil'in ölüyü gömme adetini bir kargadan öğrendiği Mâide [5]: 31'i Taberî şu şekilde açıklar: "Onlardan kardeşini öldüreni, Allah'ın ölülere ne yapılması gerektiği hakkındaki sünnetini bilmiyordu bundan dolayı Allah ona öğrenmesi için bir karga gönderdi."

Allah'ın Sünneti'nden Bahseden Metinler

Schacht'a göre, *sünnet-i nebî* (Peygamber'in sünneti) ifadesinin gerçek kullanımına yer veren en eski metin 76/695 tarihinde İbni İbâd'ın, halife Abdülmâlik'e yazdığı mektuptur. Aynı zamanda bu mektupta *ilahî* sünnetten de bahsedilir (Demmârî, H. 1302). İbni İbâd, Allah'ın haklarında Kasas [28]: 41, Furkan [25]: 52 ve Kehf [18]: 28 âyetlerini indirdiği sahte imâmların, hükümlerini Allah'ın kelâmına göre vermediklerini ve Allah'ın sünnetine uymak yerine kendi nefislerine göre hareket ettiklerini belirtmektedir. Hasan el-Basrî aynı halifeye gönderdiği *kader* hakkındaki mektubunda, bir kişinin diğerlerinin cezalandırılmasını kendi gözleriyle gördükten sonra iman etmesinin faydasızlığını anlatan Mü'min [40]: 85'e yer verir. Şöyle demektedir: "Cezayı görmenin neticesinde gelen tevbe kabul etmemek Allah'ın sünnetidir" (Ritter, 1933). Schacht, bu metinlerin hiç birinde bir tek hadis bulunmadığını ve İbni İbâd'ın bahsettiği sünnetin Allah'tan geldiğini ve tamamiyle Peygamber'in Kur'ân'ı takip etmesi olduğunu vurgular. Bu Schacht'ın, bir kaynak olarak Kur'ân'ı ihmal etmesini daha da ilginç bir hale getirmektedir.

Belki tarihçiler, neden Abdülmâlik'e mektup yazanların, yukarıda sözü edilen terimi sıklıkla kullandıkları hakkında fikirler yürütebilirler (Cook [1981], "Abdülmalik'e mektup"u "neredeyse başlıbaşına bir edebî tür" olarak görmüş-tür). Diğer bir örnek de *Muvattâ*'dan verilebilir, Mâlik (t.y.), Abdullah İbni Ömer'in halife Abdülmâlik'e *biat* (bağlılık yemini) etmesinden söz eder: *ukirru leke bi's-sem 've't-tâh 'alâ sunneti Allah ve raslih fîmâ isteta'tu* (Allah'ın ve Peygamberi'nin sünnetine, gücümün yettiği kadar, uyup itaat edeceğime sana söz veririm).

İmam Şâfi'î (1403/1983) haccın düzgün olarak yerine getirilmesinden bahsederken *sünnetullâh* ifadesini kullanmaktadır: *Fe bi hazâ kulnâ inne sunnate'l-lâh fî 'ibâdih 'an lâ yuzke'l-haram illâ ihrâm*. Bu, Hz. Adem'in, Hz. İbrahim'in ve sonrakilerin haccından ve hacc hakkındaki birçok âyetten söz eden bir bölümden sonra gelmektedir. Yani hacc hem Kur'ân hem de sünnettir. Taberî ve İbni Hişâm (Hamidullah, t.y.), Peygamber tarafından Yemen Valisi Amr ibni Hazm el-Ensârî'ye yazılmış olan, *me'âlimu'l-hacc ve sunnetihî ve farizatihî* ifadesine yer verilen ama *sünnet-i resûl*'den bahsetmeyen bir mektubu naklederler. Benim fikrime göre herhangi bir sebeple Peygamber'in, *sünnet-i rasûl*den ayrı bir mahiyet gibi bahsetmesinden tereddüte düşenler, onun sünnet kelimesini hacc gibi müstakil ve kendisinin dışında daha önceden de var olan bir hadise için kullanması dolayısıyla daha az güçlükle hissedebilirler.

İmam Şâfi'î, *Kitabu'l-Umm*'ün bir bölümünde, bir kişinin ihrama girmeden

önce koku sürünmesinin caiz olup olmadığını, bunu bir sünnetle kıyaslayarak, açıklığa kavuşturmak istemektedir. Peygamber umrede bulunan bir Bedevî'ye, onun hacc sırasında da elbisesini yıkadığını tesbit ettikten sonra, "hacc esnasında yaptığını umrede de yap" diyerek esansla lekelenmiş olan ihramını çıkarmasını ve yıkamasını söylemiştir. Eğer mesele lekelerin alelade kir değil de esans lekesi olmasıysa Şafi'î'ye göre bu hadis H. 8. yıldandır, oysa Hz. Ayşe'nin rivâyet ettiği, kendisinin Peygamber'e ihram'a girmeden önce koku sürmesi ile ilgili hadis H. 10. yıldandır ve birinci hadisin yerine geçer. Hz. Ömer esansı yasaklamış da olabilir. Ancak İmam Şafi'î, Hz. Ayşe'den gelen bir malumatın daha sahih olduğunu, Peygamber'in bir sözünün ancak yine ondan gelen başka bir sözle tekzip edilebileceğini ve aynı zamanda, kendini kendi de tekzip eden Hz. Ömer'i başkalarının da tekzip ettiğini söylemiştir. Sonuç olarak, İmam Şafi'î şöyle demektedir: "O halde kendi sözlerini bizzat tekzip eden birinin sözüyle, Allahu Teâlâ'nın insanlığa takip etmesini emrettiği bir sünneti terk etmek nasıl caiz olur?"

Sünnetullâh ifadesinin yer aldığı birçok hadis vardır. Buhari, İbni Hanbel ve İbni Mâce'nin mecmualarındaki bu gibi hadisler, Wensinck'in (1936) fihristinde sayılmaktadır. İbni Hanbel'den olan bir misalde şöyle denilmektedir: *Sunnetu'l-lâhi te'âlâ ve rasûlih ehakk 'an tuttebe' min sunneti ibn fulân* (Şunun bunun sünneti yerine Allah'ın ve Peygamberi'nin sünnetini takip etmek daha kıymetlidir). Ama Schacht'in (1950)da vurguladığı gibi, hadisle sünnet bir değildir. Schacht'ı, bu konu hakkında Kur'ân'dan "belki de bilerek" misal vermemekle suçlayan Hasan (1970), sünnetin tek kaynağının hadis olmadığını belirtmektedir. Her halde sadece hadise dayanarak sünneti incelemeye çalışmak ilginç bir teşebbüstür.

İlim adamları, "Allah'ın sünneti" kavramını en iyi şekilde, kimin sünneti oldukları konusunda açıklık getirmeden "sünnetten" ya da "belirli bir sünnetten" bahseden, birçok metnin incelenmesinde uygulamaya koyabilirler. Çünkü Allah'ın sünnetinden açıkça bahseden her metne karşılık, sünnet kelimesinin isnad edilmemiş olduğu düzinelerce metin vardır. Bu metinlerden bazıları, aynı zamanda Mâlik, Dârimî, Ebû Dâvûd ve İbni Mâce'de de kısmî olarak yer alan hadislerdir. Peygamber'e ait olmayan kaynakların arasında, Ömer'in Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye gönderdiği ve içerisinde iki defa sünnetten-ilkinde *sunne muttebe'a* ve ikincisinde *min mâ leyse fihî Qur'ân ve lâ sunne* ifadeleriyle- bahsedilen mektup gibi meşhur metinler de vardır (Hamidullah, t.y.). Başka bir ifadeyle, kelime iki misalde de isnad ve tarif edilmemiştir. Hamidullah'ın (a.g.e.) siyasî metinleri özetlemek için kullandığı mektubun onyedî tane tashih edilmiş şeklinden sadece üçü -Câhız, Mâverdî ve İbni Abd Rabbih'inkiler-*sunnetu'n-nebî* ya da *sunnetu nebiyyihî* demektedir. Hasan ibni Muhammed İbni'l-Hanefîye (van Ess, 1974:

Kitâbu'l-İrcâ''da devamlı helâk olmuş kavimlerden bahseder ve buna bağlı olarak da benzer kavramlar olan *medat*, *halet*, *subul* ve diğerleri ile birlikte üç defa *sünnet*'i kullanır ama gerçekte *sünnetullah* ifadesine yer vermez. Ömer'in mektubunda olduğu gibi metinle ilgili ihtilaflar çoğunlukla, mesela, *sünnet* ile *sunnetu'n-nebî* ya da *kitâb* ve *s-sunneh* ile *kitâbullah* ve *sunnetu nebiyyihî* arasındaki farklılıklardan ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak, Ali'ye isnad edilen üç mektuba bir göz atalım. İlk ikisi Safvet'in (1356/1937) koleksiyonundan alınan ve aynı zamanda İbni Ebî'l-Hadîd'de de bulunan 487 ve 519 numaralardır. Diğer bütün tarzla alâkalı anakronizmlerin arasında '*allemehum* (ya da '*allamekum*) *u'l-kitâb* ve '*l-hikme* ve '*l-ferâiz* ve '*s-sunneh* (ya da *sunen*) ifadesi de bulunmaktadır. Şimdi bu iki mektupta gerçekten de esas kaynaktan gelen bazı kıvılcımlar olabilir ama daha sonraki bir dönemin özelliklerini gösteren, Kur'ân'dan alınma *el-kitâb* ve '*l-hikmet* ifadeleri büyük bir ihtimalle bunların arasında değildir. Üçüncü mektup, 466 numara, Ali'den bazı Havâric'e gönderilmiştir. Safvet bunu *Nehcu'l-Belâga*'dan değil, Taberî'den ve İbni Kuteybe'den nakleder ki, mektubu orada da bulamadım. Mektup, "Allah'ın kitabına itaat etmeyen, Allah'ın rehberliğini kabul etmeyerek kendi nefislerine uyan, sünnete göre hareket etmeyen ve kararlarında Kur'ân'a hiç bir şekilde yer vermeyen" Sıffin'deki iki hakem hakkında zayıf bir iddianamedir. Kaynakların Kur'ân, Kur'ân (=hüdâ), Sünnet, Kur'ân şeklindeki sırası, daha sonraki sünneti Kur'ân'dan sonra sayma âdetine zıttır. Buna dayanarak, metnin her hangi bir başkası kadar gerçek olabileceğini ve bahsedilen şeyin Peygamber ile cemaatin uygulaması değil, Allah'ın sünneti olduğunu söylemek isterim.

KAYNAKLAR

- Bravmann, M. *The Spiritual Background of Early Islam*. Leiden: Brill, 1972.
 Cook, Michael. *Early Muslim Dogma*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.
 al Demmârî, el-Berrâdî. *Kitâbu'l-Cevâhir*, Kahire:1302 AH.
 al Firûzâbâdî. *Tenvîru'l-Mikbâs min'Tefsîr İbn 'Abbâs*. Kahire: A. H. Hifnî, 1382/1962.
 Gottlieb, Gidon. *The Logic of Choice*. London: Allen and Unwin, 1968.
 Hamîd Allâh, M. *Mecmu'atu'l-Vesâiku's-Siyâsiyye*. Beyrut: Dâru'l-İrşâd, t.y.
 Hasan, Ahmad. *The Early Development of Islamic Jurisprudence*. Islamabad: Islamic

Research Institute, 1970.

İmâm Mâlik. *Muwatta'*, ed. M. F. 'Abdulbâki. Kitâbu's-Şa'b, t.y.

Ibn Kuteybe. *Uyûnu'l-Ahbâr*, c. II., Kahire: Dâru'l-Kitâb, 1964.

Ibn Suleymân, Mukâtil. *Tefsir*, c. I, ed. A. M. Şihâtah, Kahire: M. el-Bâbî'l-Halebî, 1969.

al Hafîb, Muhammad. *es-Sunne kable't-Tedvîn*, Kahire: Mektebetu Vehbe, 1963.

Morony, Michael. *Iraq after the Muslim Conquest*, Princeton: Princeton University Press, 1984.

Ritter, H., ed. *Der Islam*, vol. 31 (1933).

Saf, Ahmad Zaki. *Cemheretu Resâili'l-'Arab*, Kahire: 1356/1937.

Schacht, Joseph. *Origins of Muhammadan Jurisprudence*. Oxford, Oxford University Press, 1950.

—, "Sur l'expression 'Sunna du Prophète'." *Mélanges d'Orientalisme Offerts A Henri Massé*, Tehran: Tehran University Press, 1963.

—, *An Introduction to Islamic Law*, Oxford: Oxford University Press, 1965.

Sezgin, F., ed. *Mecâzu'l-Kur'ân*, c. I, Kahire, el-Hancî, 1955.

al Şâfi'î. *Kitâbu'l-Umm*, c. II, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1403/1983.

al Sibâ'î, Mustafa. *es-Sunne ve'l-Mekânetuhâ fî't-Teşrî'i'l-İslâmî*, Kahire: Dâru'l-'Urûbe, 1961.

al Suyûtî. *ed-Dürril-Mensûr fî't-Tefsîr bi'l-Ma'sûr*, c. II, Beyrut: Dâru'l-Marife, 1970.

al Taberî. *Câmi'ul-Beyân 'an Te'vîl Ây el-Kur'ân*, c. IV, Kahire: M. el-Bâbî el-Halebî, 1388/1968.

al Tabersî. *Mecme'ul-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, c. I, Sidon: M. el-İrfân, 1333 AH (yeni baskı, 7'üm: Mar'aşi).

van Ess, Josef. "Das Kitab el-Irgâ des Hasan b. Muhammad b. el-Hanafiyyah," *Arabica*, No. 21 (1974).

Wensinck, Arent J. *Concordance et Indices de la Tradition Musulmane*, Leiden: Brill, 1936.

Çeviren: F. Mehveş Kayani